

Autor Convidat

EL PRIMER HABITATGE DEL DR. SANTIAGO RAMÓN Y CAJAL A BARCELONA. LA CASA FARALT, UN EDIFICI DEL RAVAL

Raquel LACUESTA

Acadèmica de número de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

PINZELLADA BIOGRÀFICA

Corria l'any 1887 quan aquell metge d'origen navarro-aragonès arribà a Barcelona amb la seva família, l'esposa, Silveria Fañanás, i els seus cinc fills (després, en tindrien dos més).

Havia nascut a Petilla de Aragón l'1 de maig de 1852, un mes abans del mateix any en què va néixer l'arquitecte Antoni Gaudí, a Reus - Riudoms, a Tarragona. Dos genis, l'un de l'arquitectura del cos, l'altre de l'arquitectura urbana, que arribarien a ser coneguts, ja en vida, arreu del món. Santiago Ramón per les seves investigacions medicocientífiques, que li valgueren el Premi Nobel el 1906, i Antoni Gaudí per les seves investigacions arquitectòniques i constructives, que han elevat les seves obres a la categoria de Patrimoni de la Humanitat.

Petilla és una vila enclavada en la merindad [batllia] de Sangüesa, un territori circumdat per les terres de la província de Saragossa, que des del segle XIII pertany a Navarra a causa de la cessió del terme per part del rei Pere II d'Aragó a Sancho el Fuerte, rei de Navarra, com a pagament d'un préstec que no li havia pogut tornar.

Els pares de Ramón y Cajal havien nascut a Larrés (Huesca); ella, Antonia Cajal, i ell, Justo Ramón Casasús, viatjaren amb els seus fills per diferents municipis aragonesos atesa la professió del pare, metge cirurgià. Un d'aquells municipis fou, casualment, Luna (el 1855), nom amb què es coneix el carrer del primer habitatge que Ramon y Cajal tingué a Barcelona, el carrer de Luna. El nom original del carrer, anterior a 1865, es refereix, en realitat, al satèl·lit de la Terra, la Lluna.

Des que acabà la carrera de Medicina a Saragossa, el 1873, amb tan sols 21 anys, fins que aterrà a Barcelona, Cajal va voltar per diversos llocs, primer com a metge de la milícia obligatòria, sent destinat a Lleida, i el 1874, a Cuba, fins al 1875, en què tornà a Saragossa per fer el doctorat; més tard (1882) anà a València per ocupar la càtedra d'Anatomia Descriptiva; d'allí passà a la ciutat

comtal, en aquest cas, per fer-se càrrec de la càtedra d'Histologia de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, instal·lada a l'antic Col·legi de Cirurgia.

Finalment (1892), traslladà la seva residència a Madrid, on ocupà la càtedra d'Histologia i Anatomia Patològica i on morí el 17 d'octubre de 1934.

Ramón y Cajal amb quatre fills. Barcelona, 1889. Autor desconegut.

LA CASA FARALT

El projecte

L'edifici barceloní on va anar a viure Cajal s'alça en un solar triangular, amb dos vèrtexs aixamfranats, definit pels carrers d'origen medieval de la Riera Alta i del Peu de la Creu, i per un tercer, el de la Lluna, obert i urbanitzat entre 1850 i 1852. Ocupa, doncs, una illa sencera, amb tres façanes abocades als tres carrers, i té un únic accés als pisos pel carrer de la Lluna.

El projecte per a construir una casa de pisos de lloguer en el solar data del 28 de juny de 1883, en què Miquel Faralt, el propietari, encarregà els plànols als mestres d'obra Josep Carrera i Miró, que fou vocal del Centre de Mestres d'Obres el 1910, i Jaume Clot Trias, tots dos titulats el 6 d'octubre de 1871. El projecte, que es conserva a l'Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona, consta de quatre plànols: 1)

Emplaçament, amb delimitació dels carrers i de la superfície del solar, de 251,32 metres quadrats; la façana al carrer de la Riera Alta té una longitud de 22,20 m, la del carrer de la Lluna, 18 m, i la del Peu de la Creu, 21,40 m, a més dels 3 m i 3,30 m de cada xamfrà. 2)

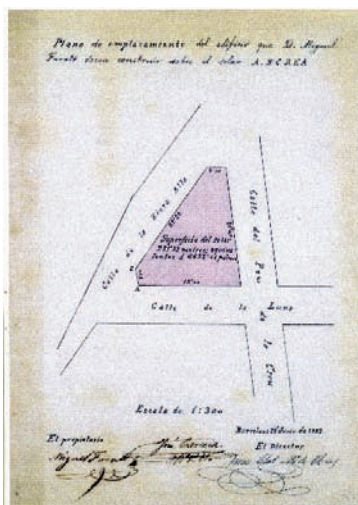
croquis, amb les obertures i línies d'impоста dels forjats a penes dibuixades, com era usual en aquella època, i que no es corresponen amb exactitud amb el que es va bastir finalment. 3)

Plànol de la planta baixa, on l'escala se situa just en el cantó oposat on es construí després. 4) Plànol de la planta dels pisos, amb indicació de l'ús de les dependències.

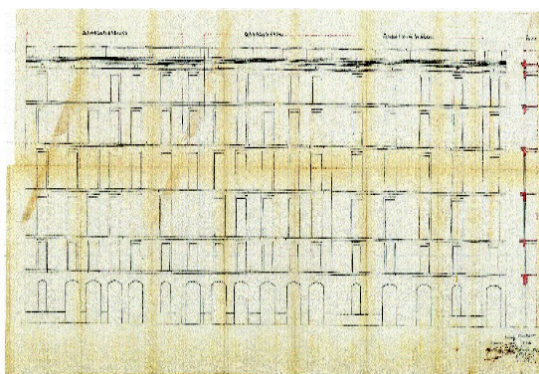
Totes les plantes tenen les seccions dels murs acolorides amb color lila rosat, i cada plànol va signat pel propietari i pels mestres d'obres, amb la data de la redacció del projecte. No fou fins al 1887 que s'enllestí l'edificació de la finca.

Per aquelles dècades, la construcció de l'Eixample Cerdà avançava a passos agegantats i la burgesia de la ciutat vella i del Raval s'hi anava traslladant mica en mica.

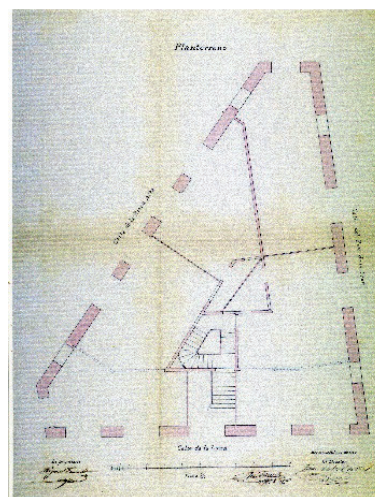
El Raval, d'ençà de la promulgació de les lleis de desamortització, encara oferia un bon potencial immobiliari per edificar els solars obtinguts amb la destrucció dels convents i de les seves immenses hortes. Fou el cas del sector comprès entre la Riera Alta i el carrer de la Lluna, on estava emplaçat un convent de caputxins.

Casa Faralt. Barcelona. Plànol d'emplaçament. 1883. Arxiu Municipal Administratiu

Casa Faralt. Alçat i secció de les façanes. 1883. Arxiu Municipal Administratiu

Casa Faralt. Planta baixa. 1883. Arxiu Municipal Administratiu

Casa Faralt. Planta dels pisos. 1883.
Arxiu Municipal Administratiu

Una tipologia vuitcentista

La casa Faralt respon a la tipologia que es va anar implantant al llarg del segle XIX per a cases de pisos de lloguer a Barcelona, que els mestres d'obres i els arquitectes en general van conrear de manera repetitiva. Amb una preocupació per certa uniformitat constructiva i per l'ornat i l'estètica de la ciutat, estaven plantejades amb un llenguatge classicista, definit per l'organització de les façanes en tres cossos en alçada: basament (planta baixa i entresòl), amb la superfície tractada amb carreus de pedra de Montjuïc, de mida gran i encoixinats en les juntes horitzontals; cos central (tres pisos), amb els paraments estucats llisos; i entaulament (pis cinquè, cornisa, amb els forats de ventilació de la cambra sota terrat, i barana de terrat). Aquests elements se supediten a unes determinades proporcions que són les que permeten aconseguir un efecte harmònic, i, així, les diferents plantes de l'edifici van disminuint les seves dimensions en altura des de la base fins al coronament.

A la casa Faralt s'evidencia aquesta ordenació clàssica, que té com a contrapunt la composició de les façanes en un ritme regular i simètric marcat per les línies verticals de balcons i balconeres, des de la planta entresòl fins a la cornisa. Al mateix temps, les línies d'impоста motllurades tracen eixos horitzontals per remarcar els forjats de la planta baixa, l'entresòl i el cinquè pis. Les llosanes dels balcons, protegits per baranes de balustres de ferro fos, prenen una volada decreixent en sentit ascendent a partir del pis principal. Hi ha un equilibri orgànic entre els buits (obertures de planta baixa i balcons) i els plens, sense predomini dels uns sobre els altres. El tractament de les superfícies cegues col·laboren

a crear l'harmonia i l'equilibri suficients com per considerar aquest edifici una mostra del bon ofici i sentit estètic dels mestres d'obres. A més de l'ús de la pedra de Montjuïc en la planta baixa (pedra que es caracteritza per la riquesa de tonalitats pastel, des dels ocres i sienes als blaus i verds), els mestres d'obres juguen a monumentalitzar els elements més visibles de l'edifici, com són els dos xamfrans de la Riera Alta i l'angle recte del carrer del Peu de la Creu, mitjançant l'adopció simulada de carreus encoixinats (en aquest cas, fets d'estuc) per reforçar les arestes i, alhora, produir bells efectes de llums i ombres. La resta dels paraments, també estucada, simula de nou un espequejament de carreus amb les juntes suaument incises en l'estuc. La façana del carrer del Peu de la Creu, en canvi, es considera secundària i les línies verticals, cinc en total, alternen dues fileres de alcons amb tres de finestres amb llinda esgrafiada. Les obertures presenten un contorn de brancals de pedra de Montjuïc i de llindes estucades; les llosanes pètries dels balcons descansen en sengles mènsules de pedra, de perfil mixtilini i amb els frontis decorats amb estries i dentells, i les llindes, a més, mostren com a decoració uns motius esgrafiats que dibuixen una mena de fulles estilitzades de lotus, disposades simètricament. Les portes dels balcons i finestres eren de fusta, i els balcons estaven protegits, originalment, per porticons exteriors de llibret, dels quals resten com a testimoni les peces de ferro que els subjectaven a les parets quan eren oberts; n'hi havia, també, persianes enrotllables, per tamisar la llum sense ser vist, les quals encara es conserven, però de plàstic. La planta superior, amb sostres de menor altura, emmarca els balcons i les cantonades amb pilastres de capitell toscà. Acaba en un fris en el qual s'obren els finestrons de la cambra de ventilació de la coberta, rectangulars i emmarcats, de nou, per les mènsules que sostenen la cornisa, motllurada i potent, i per uns esgrafiats que dibuixen un estel i uns raigs disposats en ventall, sempre en una composició ritmada i simètrica.

La distribució interior

La forma triangular del solar determinà una distribució dels espais poc convencional. El nus vertical de comunicació que conté una única escala i un celobert prenen també la forma triangular i se situa al bell mig de l'edifici, al voltant del qual es desenvolupen les dependències de cada planta. La planta baixa està ocupada amb locals comercials, i pel portal, de segell senyorial, amb pilastres, brancals i llinda de pedra motllurada, i

porta on es combinen la fusta i el ferro, s'accedeix a un vestíbul amb les parets decorades amb estuc vermell planxat al foc que forma uns plafons quadrats resseguits d'una sanefa de greques esgrafiades en vermell i groc, mentre que el sostre mostra una cornisa de relleus de guix de tema floral (la flor de lotus). Just al fons del vestíbul hi ha, per sobre de la cornisa, una reixa de ferro forjat que dibuixa, una altra vegada, la flor de lotus, semblant als motius de la porta d'entrada, i que emmarca la data de finalització de l'obra, el 1887. Finalment, es troba l'escala de traçat triangular que puja als habitatges, dos per planta, i que té les parets estucades amb un sòcol i una sanefa de greques.

Pels plànols projectats pels mestres d'obres Clot i Carrera sabem com estaven distribuïts els habitatges. Ramón y Cajal visqué al segon pis, porta segona, i la majoria dels seus balcons s'obrien a la façana del carrer de la Riera Alta, més ample i més lluminós que els altres dos carrers. La llum natural penetrava per nou balcons (tres al carrer de la Lluna i set a la Riera), que il·luminaven una seqüència ininterrompuda d'estances principals, totes exteriors i de dimensions generoses, amb sostres decorats amb relleus florals d'escaiola: després de passar per un rebedor allargat i fosc, s'accedia a una sala, a una banda de la qual hi havia un dormitori, i a l'altra, en el xamfrà de la Riera, el saló, de planta trapezoïdal. També des del rebedor s'entrava a una sala amb alcova i quarto vestidor, i al menjador, i, des d'aquest, a una altra sala amb alcova, separades ambdues per un cancell de fusta i vidre, com era costum en les cases de pisos vuitcentistes. Les dependències interiors, il·luminades només pel pati celobert, eren secundàries: la cuina amb un petit rebost i una comuna sanitària o excusat. Encara en aquella època era força habitual la inexistència de cambres de bany. El pis oposat tenia, més o menys, una distribució similar.

No hi havia ascensor, però una restauració recent de l'edifici l'ha incorporat en un costat de l'escala, com també deuen haver estat objecte de reforma els habitatges.

Les façanes i el vestíbul sí que en conserven l'esplendor original.

Una construcció noble

Ramón y Cajal havia escrit que en arribar a Barcelona amb la seva família s'havia instal·lat modestament en una casa barata del carrer Riera Alta. Aquesta afirmació fou interpretada per Elvira Rocha i Miquel Àngel Estévez en el seu article "Documents dels arxius municipals. Nota sobre els edificis barcelonins de Santiago Ramon y Cajal", publicat en la revista Gimbernat (2007, núm. 47), com errònia, cosa que no s'ajusta a la realitat, ja que no es tractava d'una casa unifamiliar aïllada. Cajal, en parlar d'una casa modesta, es referia exactament a la casa de pisos de lloguer de Miquel Faralt, que ocupava tot un frontis d'una illa limitada per la Riera Alta. Si no parlava del carrer de la Lluna era perquè el que veia de la casa estant era, majoritàriament, la Riera. La casa, o millor cal dir el pis que habitava el metge, era modest (en dimensions) si tenim en compte que la família Ramón-Fañanás estava formada l'any 1887 per set membres. L'edifici, tot just s'acabava de construir aquell any. De fet, el pis el devia estrenar el matrimoni i, per tant, lluí per tots els costats. Sí que devia ser de renda no massa alta i que Cajal no disposava aleshores d'una economia suficientment sanejada com per anar a trobar un habitatge de majors dimensions i en un altre barri diferent del Raval. A més, la proximitat de la Facultat de Medicina, on havia de treballar el científic, degué decidir la família a llogar aquesta casa. Les seves façanes, d'una noblesa serena, austera i bella, feren la resta. Anaven a passar una temporada en un edifici de nova planta que res no havia d'envejar les construccions veïnes, la majoria, també, de nova planta. Un sector del barri del Raval que havia iniciat el seu sanejament i urbanització a mitjan segle XIX i que encara no havia tingut temps per a degradar-se.

Avui, aquesta casa està inclosa al Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona, i fóra un bon gest documentar amb una placa tant l'immoble com l'estada de Ramón y Cajal durant dos anys, de 1887 a 1889, en què la família es va traslladar al pis segon de la casa del carrer del Notariat, núm. 7, on segons expliquen Rocha i Estévez va morir la seva filla Enriqueta (la cinquena dels seus fills), el 22 de juny de 1889, i hi va néixer, al mes següent, una altra filla, María del Pilar.

Sortosament, aquesta casa sí que commemora l'estada de Cajal.

Fotos: Raquel Lacuesta. 2015-2016